

SZÉCHENYI ÜNNEPE.

Hogy Akadémiánk százesztendőös születésnapján a magyar nemzeti tudománynak e legmagasabb szervezete mellett alapítóját is ünnepelni kell, a fiatal huszárkapitányt, akinek november harmadiki néhány szóból álló beszéde nélkül ma nem volna mit ünnepelelnünk, ez természetes, mindenki előtt ismeretes dolog. Tudósaink is bizonyára el fogják mondani az ünnepre ideseregülő idegen „confrère“-iknek, hogy a magyar tudós társaság nem fejedelmi kegynek, nem királyok bőkezűségének köszöni létét és százados fényét, hanem egy volt katonatiszt, egy tépelődő nagybirtokos egészen magántermészetű, egészen személyes lelkesedésének, hazaszeretetének. Széchenyi neve ott fog hangzani az egész ünneplésben és kétségtelen, hogy az ünneplés méltó lesz az alkalomhoz és a november harmadiki magasztos jelenethez.

Széchenyi akadémiai alapítása azonban elsősorban szimbólikus tett volt, látható jele és első kezdete a lelkében forrongó nemzetnevelési programmnak. Akadémikus: elvi és elméleti tudományszomj őt éppoly kevéssé mozgatta, mint a tudomány világnézeti értékelése, mely Leibniz akadémiai fáradozásának volt indítéka. Széchenyi nemzete szolgálatában akart már kezdetnek is nagyot alkotni, s így valóban nemzeti kötelességünk az Akadémia tudósainak ünnepén mint valódi nemzeti ünnepen részt vennünk.

Legszebbsz ünnepelés mi lehetne egyéb, mint „eszméi diadala“?

Álljunk meg itt egy pillanatra és nézzünk szemébe a valónak, még ha e pillantás talán lehangolná is kedvünket.

Széchenyi nemzeti programmját ma már legkisebb részleteiben is ismerjük. Benne az anyagi jólét volt alapépitménynek szánva. A nemzet egyes osztályainak anyagi helyzetén akart legelsősorban, minden további reform előzményeként, segíteni; pontosan kidolgozott javaslatai voltak a nagy- és kisbirtokos, a kereskedő, a házhelyes és földes, meg a földetlen jobbágy vagyoni viszonyainak rendezésére, ami ha sikerül neki, úgy Magyarországon beköszönt a gazdasági békének utópisztikus kora. Suum cuique, mindenki birtokába, biztos birtokába jut annak, ami megilleti, senki jótékonyására és alamizsnára nem szorul, amint hogy Széchenyi a jótékony gyűjtést koldulásnak tartotta és gazdasági programmjának mélyén ott volt a gondolat, hogy mindenkinek joga van munkához és a munka útján való biztos megélhetéshez. Ezt az elvet érvényesítette saját gazdaságában is: jogairól, jövedelmeiről sehol, soha nem mondott le, ellenkezőleg, országos elfoglaltsága mellett is folyvást iparkodott jövedelmeit növelni, befektetésekkel, alapításokkal, bérletekkel, adás-vétellel.

De az anyagi jólét az ő szemében nem a legfőbb jó, nem öncél volt. Ez a durva materialisztikus életfelfogás, mely a rousseauai boldogság állapotát egyedül anyagi örömeök biztosításával véli elérhetőnek, s amely ma is uralkodik a szocializmus rendszerében, távol állott tőle. Az anyagi biztonság csak kiindulási pontja az emberhez méltó életnek. A vagyonosság bizonyos foka nem megvetendő és nem mellőzhető magasabb célok érdekében. Ismerjük Széchenyi frazeológiáját a nemzeti kiművelést illetőleg: közintelligencia, közértelmesség, emberi halhatatlan lélek fogalmaival találkozunk benne, ezek jelölik ki a kultúra ösvényét; ezek „és semmi egyéb!“ emelik a nemzeteket a civilizáció leg-

magasabb fokára. És a civilizáció magasabb fokához még a szegény embereknek is joguk van; Széchenyi még a szegények kezébe is könyvet ad, alig harminc évvel azután, hogy a kormánynak még magyaros szellemű, jóindulatú körei is a szegény emberek analfabetizmusában látták a nyugodt kormányzás biztosítékait. Még többet követel a magasabb osztályok számára; ott „lelki függetleneket“ keres, kik tudomány és élettapasztalat birtokában elég bátorsággal bírnak fölfelé és lefelé egyaránt kimondani az igazat és honfitársaik előítéleteit éppen ott támadják meg, hol „a vágás legkínzóbb“. A lelki függetlenség ilyen mértékéhez hasonlóan nagy anyagi függetlenség szükséges: maga az élettapasztalat, Széchenyi egyik állandó követelése, sem szerzhető meg szélesebb körökben, nagyobb társadalmi bázison bizonyos anyagi jólét híján. A lelki és vagyoni függetlenség legnagyobb mértékét maga Széchenyi egyesítette a saját pályáján, mely a rendi korszak folyamán egy valódi nagyúrnak pályája volt, aki azonban csínyek, kártya és esztelen pazarlás helyett jót akart és jót alkotott. Hogy ezt a jóakaratot megbocsátották, elnézték neki, azt annak köszönhetette, hogy nagyúr volt, dúsgazdag ország-nagy. A rendi korszakban az ilyen magasabbrendű embernek cselekedetei a társadalom kivételes törvényei alá estek. *Ezért* bocsátották meg neki propagandájának metsző élet, hagyományokat kigúnyoló tiszteletlenségét, éppúgy, mint különölc öltözködését. A reformátor egyúttal a divat mintája is volt, s még az is, ki magában bolond grófnak titulálta, meghajlott, ha a nagyúr leereszkedett hozzá. Példátlan, minő kifejezéseket tűrt el az ország Széchenyitől, anélkül, hogy nemzetgyalázás miatt, vagy egyesek rágalmazásáért perbe fogták volna. Az ország többségét bárgyú birkaseregnek, majd bősüült elefántnak nevezi, a nemességre lázító vádakát szór: hogy otthon fecseg, uzsorászkodik gabonájával, alattvalóit szinte eladja katonának, s adóját és hadseregét a szegény jobbággal láttatja el. A nagyúrnak elnézték az ily sommás kifakadást is: „De vajjon szabad ország-e Magyarország? Az igazságos istenre, nem az. A nemes ember szabad, a paraszt csak rabszolga“, sőt még azt is, hogy az akkori politika és sajtó embereiről megmondta, hogy éretlen, érdemetlen, híg velejű emberek, és „szemtelen kutyái a hazának, kik csak ugatni és becületes embereket marni tudnak“. Illúzió nélkül nézve ezeket, látni fogjuk, hogy mindezt a merészséget nem azért tűrték el tőle, mert tudták, hogy hazafias célzata kétségen felül áll, hanem egyszerűen anyagi függetlensége és megközelíthetetlen származása miatt. Széchenyi ezért lehetett lelkileg független; kisebb urak, anyagi függetlenség nélküliek hangja a nemzethez csak akkor jutott el, ha népszerű pártszervezet kölcsönzött neki rezonanciát. Ez, mellékesen említve, Kossuth tragikumának is egyik oka.

A rendi világ elmúltával mindez megváltozott. Széchenyi rendjének utódai a modern konstitucionális államban is megtartották ugyan vagyoni függetlenségüket, ezen sem 1848, sem 1867 vagy 1918—19 nem változtatott, de a vagyoni függetlenség még előkelő származással egyesülve sem nyújtja többé a parlamentarizmus és demokrácia korában a lelki függetlenség oly mértékét, mely Széchenyies reformatori lelket tud termelni és érvényre juttatni. A gazdaság, és közelebbről Széchenyi osztályáról lévén szó, a nagybirtok az új korszakban is nagyhatalom, de nem az többé az egyes nagybirtokos, aki Széchenyihez hasonlóan saját osztályától elválva, külön utakon jár és lemond azon előnyökről, melyeket a nagyobb egységbe, a nyájba tartozás nyújt mindenkor. A parlamentarizmus pártszervezetében a nagybirtokos főúr min-

denütt szívesen látott gyarapodást jelent, amint hogy modern korszakunk utóbbi hetven évében ott is látjuk minden politikai kategória élén a született nagybirtok képviselőit: agrár pártokban, felekezetek megszervezésénél, 48 és 67 zászlaja alatt, kis emberek és nagyipar pártolásánál, közjogi kategóriák: legitim és királyellenes gondolat mellett, sőt a bolsevizmus szolgálatában is. Mindez szabad a született főrendnek, mindenütt vezető szerepet nyomnak kezébe a demokratikus tömegek és áhitattal hallgatják, amint eldekklamálja a népszerű szöveget, csak egyet nem tűrnek el tőle: hogy egyedül álljon ki a porondra és saját fejből, pártoktól függetlenül gyűrűközzék neki a haza megmentésének. Az ilyennel szemben a modern parlamentarizmus érvényesíti a pártfegyelmet, a rideg számarányt, s egyedül hagyja a tömeg hahotája közt. Így megértjük, hogy a rendi korszak bukása óta nincs, nem is lehet többé Széchenyi pályakoszorújára vágyó nagyúr, olyan, kit Széchenyihez hasonlóan őrzöngésbe hozna a lealázó gondolat, hogy őt is párteberré akarják alacsonyítani, — ellenkezőleg, az utóbbi hetven év, tiszteletreméltó kivételek mellett, arra is szolgáltatott példát, hogy a „legnagyobb magyar“ osztályából valók, a parlamentáris érzéket sikerrel elsajátítva, meg nem pihentek addig, míg végig nem próbáltak jóformán minden pártot. Maga Széchenyi sem lehetne egyéb a parlamentáris korszakában, ha előkelő izolációjához ragaszkodnék, ami pedig egyéniségének lényeges tulajdona volt, mint befolyástalan előkelő idegen. Az ő befolyását nemzetére már a parlamentáris mus legelső szellője is megakasztotta: már a 48-as népképviselői kabinetben is csak egy szaktárca tulajdonosa volt, aki a politikát nem vezethette többé, csak egy vala neki megengedve: hogy elborult elméjével nyomtalanul elsülyedjen a katasztrófában, melyet egyedül ő látott előre.

De ha új korszakunkban, annak szerves összetétele miatt, nincs többé hely a nemzetnevelő program alkotója számára, vajjon ki marad letéteményese az ő programjának, ki fogja azt megvalósítani, mert már Széchenyi is megmondta: az ő rendszere csak halála után fog életbe lépni! A program alkotója alig hogy behúnyta szemét, beköszöntött és végkép megszilárdult Magyarországon is a nyugati alkotmányos állam, mely látszólagos demokráciájával, párturalmával, a kiskorú választótömegek anyagi és szellemi befolyásolásával, plutokratikus jellegével éppen nem kedvezett Széchenyi végcéljának: a nemzettagok anyagi és szellemi függetlenségének, a lelki függetlenek száma megsokszorozásának. A modern parlamentáris állam sok tekintetben éppen nem előnyére különbözik attól a felvilágosodott abszolutisztikus államtól, melyben az uralkodónak evidens személyes érdeke volt alattvalóit szolgáltatásokkal és terhekkel túl nem csigázni, s e célból az államot reprezentáló hivatali apparátust erősen kezében tartotta. Az új állam a parlamentáris felelősség elvének alkalmazásával személytelenítette a kormányt és így a valóságban a felelősség minden maradékát is megsemmisítette. Párteberek kormánya alatt nem lehetséges többé felelősségrevonás, mert a párt önmagát védi akkor is, mikor a köréből kiemelkedett, az állam hadi, pénz- vagy egyéb életbevágó ügyeit tönkrekormányzó miniszterét visszaléptekor a megérdemelt büntetés elől bízalmával takarja el. Végigtekintve a XIX. század őrvényekben bukdácsoló európai történetén, kétségtelen, hogy ezren felüli „felelős“ miniszter közt, akik a parlamentáris népek élén felváltva állottak, legalább egyharmad kriminálisan rosszul, önzően, lelkiismeretlenül kormányzott, s mégis alig van egy is, kit utólag felelősségre vontak — s egyetlen se, kit illően megbüntettek volna. A Hobbes-féle Leviathan helyett egy csomó kis leviathan

vette át a XIX. század eleje óta a kontinentális népek uralmát, tökéletes felelőtlenségben és a nagy Leviathanhoz hasonló személytelenségben. A legújabb század kormányzási metódusára is talál a swifti szatíra, mely az angol parlamentáriszmus egy régebbi korszakát jellemezte: Gulliver bolyongásában olyan országba ér, melyben kormány, uralkodó, udvar és hivatalnok egy levegőben mozgó szigeten élnek, elválasztva az alattvalóktól, akik adójukat kénytelenek nekik felküldeni. Földhöz ragadt nép és valóban „magas” kormány közt adófizetési differenciák alkalmával az érintkezés módja: a kormány a nehéz érből készült szigettel lebecsátkozik az egyik renitens városra, s azt egész lakosságával együtt példaadásra agyonlapítja, viszont az adófizető lakosság olyképen védekezik, hogy kemény érből tornyokat emel, hogy a kormányziget, büntető lebecsátkozásakor azokba beleakadva lezuhanjon; ilyképen kellett a két félnek, a kölesönös érdekek respektálásával, békés meg-egyezést keresnie egymással.

A keserű mesét félretéve, s a modern konstitucionális állam sok előnyét illendően méltányolva is, bizonyos, hogy Széchenyi nemzetfelszabadító programjának megvalósítására nem éppen előnyös volt a liberális-parlamentáris rendszer beköszöntése. Hetven évvel a döblingi katasztrófa után a lelki függetlenek száma még kevesebb, mint azelőtt, nem mintha az emberekből kihalt volna a fölfelé törekvés örök kívánsága, hanem egyszerűen azért, mert az adott politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok közt szinte lehetetlen a független lelkületű embernek elvéhez híven egyedül megállnia. Mindenkinnek esatlakoznia kell a meglévő hatalmasságokhoz, ha élni és ha működni, alkotni akar. Csak aki minden igényéről lemond és cselekvés helyett a meddő szemlélődés osztályrészét választja magának, csak az lehet független, de egyúttal szó- és hatalom nélküli, elmellőzhető nulla. A személytelen állam, elválva az alatta élők közösségétől, pártok és osztályok egyéniségeivel törődik, azok harcából eredő erőktől irányítottatik. A hatalom felváltva vándorol egyik osztálytól a másikhoz, ma a kloákák mélységében, holnap a nagyúri szalonokban üti fel tanyáját, de sehol sem marad meg állandóan, mert váltakozó házigazdáinak egyike sem gondol önmagán kívül másra és egyik sem képes pillanatnyi hatalma mámorában a holnappal is törődve, a társadalmi erők élő kapcsolatait méltányolni. Így emelkednek és süllyednek le az Erőszak játékában, egyes osztályok, s az örök változásban ott trónol szenvedélytelen Buddha-szoborként az Államérdek, mely a szemügyre vett történeti korszakban talán még ritkábban esik össze a Nép, a Közösség érdekével, mint azelőtt.

Széchenyi programja: a társadalmi osztályoknak méltányos anyagi jólétével és magas erkölcsi színvonalával, a Közértlemesség és Nemzetiség megvalósításával, messze késik a beteljesülés távolában. Nem mintha nem beszélne róla akárhányszor Szó országa, szívből, lelkesen akarván ünnepegni a Tett emberét. A szónokok mindig készen állnak, hogy elmondják a szép szavakat, melyekből soha nem lesz Tett. A szép és lelkesítő ünnep azonban elmúlik, s tovább folynak a szürke hétköznapok; talán azoknak egyhangú kimerítő sodrában mégis egyre többen fel fogják ismerni majd, hogy legszemélyesebb anyagi és lelki érdekük találna kielégülést, ha egyszer végre hozzá lehetne fogni Széchenyi programjának megvalósításához.

De az ő programja oly nagy és oly nehéz, hogy nemzetének hosszú időre és komoly munkára lesz még szüksége, míg azt megvalósítva, minden, legkisebb tagjával együtt felérkezik a közértelem és nemzetiség amaz emberi magaslatára. Boldogok lesznek, akik ezt megérik.

Szekfü Gyula